

ДЕКАБРЬ - 1968

Контрольный
экземпляр

У
ЛДУЗ

12

Бөжүк бәстә- карын бала- ча досту

АСӘФ илк дәфә айләси илә бирликдә 1920-чи илдә Бақыја кәләндә онун чәми 11 яшы варды. Бир шәһәрдән башга шәһәрә көчмәк ушаг гәлбиндә севинч жаратмышды вә һәр шеј она мөчүзәли, гејри-ади тәсир бурахырды. Дунјаја көз ачандан ертијач көрмүш, бир яшы тамам олтаммыш атасыны итирмиш, жарыач, жарытох бөјүмүш, күлүшә һәсрәт галмыш бу балача оғландын көзләриндә үмид гығылчымлары январды.

Жазыг ана! Асәф үчүн о һәм дә ата иди. Ону кејиндирән, једирән, әјләндирән, охшајан, кәзмәјә апаран ата! Есбәнд, бағбан әри өләндән сонра кечә-күндүз ишләјәр, чораб тохујар, чөрәк пулу газанмаг үчүн габыгдан чыхарды. Евдә һамыдан чох Асәфи севәрди. О, һәм сонбешији иди, һәм дә әмәлли-башлы ата үзүнү көрмөмиш, гајғысыны дујмамышды. Бу арыг, агбәниз ушаг бөјүдүкчә Есбәндин гәлбиндәки севки дә бөјүјүрдү. Күзәрән күн-күндән исләшир, Дәрбәнддә галмаг чәтинләширди. Буна көрә дә о, Бақыја көчмәји гәт етди.

Әввәл јенә чәтин олду. Елә ки, Азәрбајчаңда Совет һакимијјәти гурулду, вәзијјәт хејли дәјишди. Асәф мәктәбә кетди. Онун мусигијә бөјүк һәвәси варды. Бәлкә дә, бу һәвәс анасындан кечмишди. Чүнки Есбәнд көзәл гармон чалырды. Дәрбәнддә бәзи тојлара ону дәвәт едәрдиләр. Сонра Асәф һәрби мәктәбә дахил олду, бурада корнет чалмағы өјрәнди. 1928-чи илдә труба синфи үзрә Азәрбај-

чан мусиги техникумунун тәләбәси олду.

Бир ил кечмәмиш онун һәјәтинда елә бир һадисә баш верди ки... бу, һәм көзләнилмәз, һәм фәрәһли, һәм дә онун өзү үчүн сон дәрәчә әһәмијјәтли иди...

ТЕХНИКУМДА концерт тәшкил едилмишди. Тәләбәләрин чыхышы варды. Асәф дә илк бәстәләдији әсәрлә чыхыш етмәјә һазырлашырды. О, труба үчүн илк нәгмә јазмышды вә илди сәһнә архасында дајаныб сәбирсизликлә, һәјәчаила өз нөвбәсини көзләјирди.

Нәһәјәт, конференс онун алыны чәкди. Асәф илк дәфә сәһнәјә чыхды. Тамаша салону фыртыналы дәннз кими көрүндү вә ону чох горхутду. Анчаг өзүнү итирмәди. Сәһнәнин лап конарына кәлди вә трубада илк нәгмәсини чалмаға башлады. Нәгмә сонра чатанда елә бир курултулу алгыш гопду ки, Асәф баш әјмәји белә унутду. Алгыш кәсилмәк билмирди. Ону сәһнәјә сәсләјирдиләр. Асәф исә көзләмәдији бу мүнвәффәгијәтдән елә руһланмыш, һәјәчанланмыш вә гызармышды ки, сәһнәјә чыхса да, нә едәчәјини билмәјир, јөндәмсиз шакилдә баш әјир, узаглашмаг истәјәндә кур алгыш сәдасы гопурду. О, нәгмәни тәк-рар чалмаға мәчбур олду.

Концерт гуртарандан сонра ону чағырдылар. Кетди. Узун дәһлиздә дајанан техникумун директору Үзејир һачыбәјову көрәндә һејрәтләнди, «ола билмәз» дејә хәјәлындан кечирди вә чәсарәтсиз аддымларла она јахынлашды. Үзејир өзү дә бир-ики аддым ирәли атды вә әлләрини узатды:

— Оғлум, — тәбрик едирәм, үрәкдән тәбрик едирәм...

— Мүәллим, сиз мәни динләдиниз?!

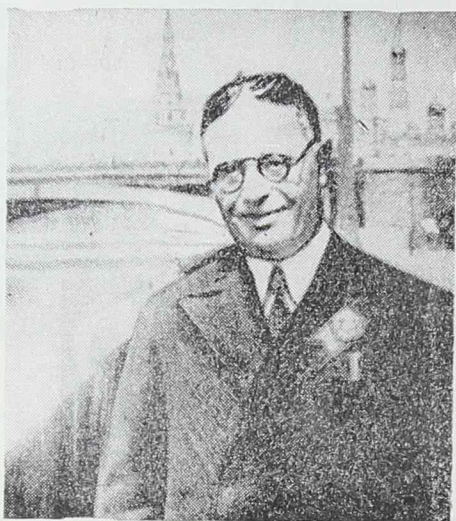
— Динләдим, оғлум... Сәнин адын кәрәк ки, Асәфдир?

— Бәли, мүәллим...

— Чох көзәл, Асәф... нәгмән јахшы иди, јенә әсәрләрин вармы?

— Јохдур, мүәллим, бу мәним илк әсәримдир...

— Доғруданмы?! Илк әсәр... — дејә Үзејир бир ан хәјала далды, сонра үзүнү чевриб гаршысында дајанмыш агбәниз, арыг оғлана мөһрибанча бахды вә инамла давам етди: — Сәнин истәдадын вар, оғлум. Чалышсан, бәстәкар ола биләрсән. Тез-тез јаныма кәл.

Үзејир һачыбәјов Москвада.

— Јахшы, мўаллим, кэлэрэм. Ҳамин ахшам Асэф башыны ана-сынын дизләри үстүнә гојуб, она бу эһвалаты фәрәһлә, севинчлә да-нышырды. Есбәнд нағыла гулаг асырмыш кими оғлуну динләјир, әлини онун јумшаг, гара сачларында кәздирир, арабир Дәрбәнддә кечирдији агыр, мөшәггәтли күнләри хатырлајырды.

Аз мүддәтдән сонра Асэф виолончел синфина кечди, фортепиано вә мусиги нәзәријјәсини дә өјрәнмәјә башлады. Онун мўәллими Үзејир Һачыбәјов иди; мисилсиз мўәллими. Үзејирин синфә кириб чыхмасы бу балача оғлан үчүн сәһәрин ачылыб, ахшамын дүшмәси кими олурду. Һәр көрүш Асәфин тәәссуратыны даһа да дәришләшдирир, гәлбиндәки мәрһәббәти аловландырыр, јени һиссләр, дүј-ғулар кәтирирди...

Исти бир күн иди. Асэф техникумдан чыхыб евә кедирди. Бу заман мөләһәтли бир сәслә өз адынын чағрылдығыны ешидиб дајанды. Архадан күлүмсүнә-күлүмсүнә кәлән Афагы көрдү. Афаг онларын гоншулуғунда јашајан көзәл бир гыз иди.

— Асэф, сәһәрдән чағырырам, —дејә о јахынлашды. — Ешит-мирсән, нә олуб сәнә?! Мәктәбдән кәлирсән?!

— Һә, Афаг, мәктәбдән... Нечәсән?!

— Јахшыјам. Дүнән ахшам сәни динләјирдим. Көзәл чалырдын.

— Хошуна кәлдими, Афаг?

— Чох. Истәјирдим сизә кәлим. Амма гардашымдан горхдум...

Онлар сәһбәт едә-едә евә јахынлашанда Афаг дајанды. Асэф бир шеј баша дүшмәјиб, гыза бахды, горха-горха «сән кет, мән ардын-ча кәләчәјәм»—деди, күлүмсүндү. Оғлан гыздан узаглашдыгдан сонра фикирләшди, Афагын нә үчүн белә етдијини анчаг инди баша дүшдү. Гызын әзәзил, көһнә фикирли, дар вә мәһдуд көрүшлү гардашы варды, Афаг Асәфлә бир јердә һәјәтә кирмәкдән горхурду. Асэф отаға дахил олдугдан сонра јухарыдан, көһнә пилләкәндән кәлән ајаг сәсләрини динләди...

1926-чы илдә Асэф консерваториянын бәстәкарлыг шәбәсиндә охујурду. Үзејир Һачыбәјов јенә онун ән севимли мўәллимләриндән бири иди. Мўәллим елә јахын, елә доғма олмушду ки, бәлкә, Асэф үчүн гоһум да белә ол-

мазды. Күнләр мусиги илә кечирди.

Асэф инди илк нәғмә бәстәләјән ушаг дејилди, бирдән-бирә бој атыш, бөјүмүшдү. Јенә әввәлки кими арыг иди. Үзү гыз үзү кими көзәл вә ағашпаг көрүнүрдү. Мўәллиминин рәһбәрлији алтында Азәрбајҗан халг мусигисини өјрәнирди. Бир күн Үзејир она деди:

— Оғлум, сән халг нәғмәләри әсәсында әсәрләр јаз. Көрәк, нечә чыхачагдыр?!

— Јахшы, мўәллим, јазарам.

Илк тәчрүбә мўәллими гане етмәди. Лакин о, Асәфә јенә јазмагы дәнә-дәнә тапшырды. Икинчи әсәр Үзејирә јахшы тәсир бурады, севинди вә фәрәһлә деди:

— Оғлум, тәбрик едирәм. Көзәлдир, сән јазачагсан... инан, көзәл мусиги јазачагсан...

О күн Асәфин учмага тәкчә ганады чатырды. Лакин һәјәтә кирәндә дәһшәтли бир һадисә илә үзләшди. Афагын әзәзил гардашы гоншу кәнчлә дава етмиш, јумуругла, шиллә илә үрәји сојумамыш, евә чумуб бычагла керијә гајытмышды. Бејни елә гызышмышды ки, кәнчи вуруб өлдүрмүшдү. Ону дәрһал һәбс етминдиләр. Асэф көһнә, учуг пилләкәнин јухары башында дуран, ағламагдан гызармыш көзләрини овушдуран Афагы көрдү. Гәлби кәдәрлә сыхылды. О, илк дәфә иди ки, шән, дәчәл гызы белә ағлајан, гәмли, кәдәрли көрүрдү. Бу гәм, бу кәдәр онун гәшәнклијини поза билмәмишди, әксинә, она нә исә хусуси бир мөләһәт вермишди. Асэф һәмин күн ишләјә билмәди, пәнчәрәдән баха-баха анчаг Афаг һаггында дүшүндү...

БИР НЕЧӘ күн иди ки, Афаг көрүнмүрдү. Асэф ондан никаран иди, һәмишә шүшәбәнддә отуруб, севдији тәзә маһныны чалырды. О бу маһныны Афаг үчүн бәстәләмишди. Ахшам дүшүрдү. Һәјәт бош иди. Асэф пәнчәрәдән бахыр, чалмагында давам едирди.

Бирдән пилләкән чырылдады, аддым сәсләри ешидилди, гапы дејүлдү. Кәнч дәрһал јериндән сычрады, кәлән Афаг иди, үзү јенә кәдәрли көрүнүрдү.

— Ахшамыңыз хејир, —деди.— Бу маһныны биринчи дәфәдир ки, ешидирәм. Јаман гәмлидир. Чалын, Асэф...

— Калин, Афаг, кечин ичәри, отурун...

Гыз хөрәк биширән Есбәндлә саламлашды, үстүнә көһнә килим салынмыш тахтын үстүндә әјләшди вә Асәфин чалдыгы бу јени маһныны динләмәјә башлады. О, һәр шеји унудуб, анчаг мелодија-ја гулаг асыр, арабир башыны галдырыб, кәнчә бахыр, дәрһал да көзләрини чәкирди. Асэф үчүн бир аныг бахыш бир дүнјаја бәрабәр иди. Елә ки, маһны гуртарды, Афаг тары ондан алды, аста-аста ејни мелодијаны чалма-ға сәј етди. Асәфи һејрәт көтүрдү:

— Сән... сән тарда чалмагы бачарырсан?!

— Һә, Асэф... өјрәнмишәм. Рас-ты, шуру, секаһы чалырам. Чох шеј чалырам... мусигијә һәвәсим вар, чох һәвәсим вар... Охумаг истәјирәм, Асэф, охумаг... Пиано-да да чалмагы өјрәнмишәм...

Бир нечә күндән сонра Асэф ону Үзејир Һачыбәјовун јанына апарды. Мўәллим һәр ики кәнчи мәррибанлыгла гаршылады.

— Бу гыз кимдир? — дејә, күлә-күлә оғландан сорушду.

— Гоншумуздур... Јадынызда-дырмы, гардашы...

— Һә, һә јадымдадыр... јахшы, мән сизи динләјирәм.

— Мўәллим, Афагын мусигијә һәвәси вар. Көзәл тар чалыр. Охумаг истәјир...

Үзејир Һачыбәјов гызын тарда чалдыгы мелодијалара гулаг асды, суаллар верди, ондан разы галдығыны билдирди. Азәрбајҗан халг чалгы аләтләри үзрә олан синфә гәбул едәчәјинә сөз верди, имтаһанлара һазырлашмасыны мәсләһәт көрдү.

Б АҚЫЛ паыз кәлмишди. Бә'зән күчлү хәзри әсир, бә'зән дә јағыш жағырды. Бу күн исә күнәшли, көзәл һава варды, сәнки јај иди, күчәләрдә адам аһидән тәрпәнмәк олмурду.

Үзејир кабинетни пәнчәрәсини ачды, ичәријә хош, сәрин мей долду. О, әлләрини пәнчәрәсини кәнарына сәјкәјиб, шәһәрә тамаша етди. Бирдән көзү консерваторияны гаршысында дајанмыш бир гыза саташды. Гыз о тәрәф-бу тәрәфә кедир, кимди исә көзләјирди. Дәрһал таныды, Афаг иди, көрүнүр, тәзәчә дәрәдән чыхмышды. Бир аз кечмәмиш Асәф кәлди. Олар бәрәбәр кетдиләр. Үзејир пәнчәрәдән ајрыла билмәјир, бахыр, дүшүнүрдү. Чаванлар исә сәһбәт едә-едә узаг-лашдылар, һәһәјәт, көздән итдиләр. Бәстәкар исә һәлә дә бахырды...

Онун өвлады олмамышды, елә билирди ки, Асәф оғлудур, бу кәнчи көрәндә өвладсыз олдуғуну тамам унудур, гәлбиндә анлашылмаз бир севинч дүјурду. Үрәјиндә һәмишә «балача бәстәкардыр» — дејирди. Нечә тәмиз нәфәси вардыр, халг маһныларыны бөјүк сәјлә өјрәнир. Бирдән Асәфин бәстәләдији тәзә маһнылар онун јадына дүшдү.

О, халг маһнылары руһунда фортепиано үчүн «Чаһаркаһ» вә «Дурна» адлы әсәрләрини јазмышды. Бу әсәрләри синифдә ифа етди. Инди Үзејирин хәјалында мелодиялар сәсләнди, курлады вә синиф отағы көзләриндә чанланды. Бүтүн тәләбәләр Асәфин тәзә маһнысыны тәрифләјир вә бәјәнирди. Үзејир, тәрифләри ешитдикчә кәнчин нечә гызардығыны, башыны ашағыја дикдијини көрүр, күлүмсүнүрдү.

Б ИР ил кечди. Үзејир балача бәстәкарын газандығы мүнәфәғијәтләри көрүб севинир, онун јени әсәрләрини һәмишә сәбирсызликлә көзләјирди. Тәлә-

бәсини бәстәләдији «Өлкәм» адлы романс онун ән бөјүк һаиллијәти иди. Гүдрәтли Азәрбајчан драматургу Чәфәр Чаббарлынын сөзләринә јазылмыш бу романс тәкчә балача бәстәкарын һәјатында дејил, өјни заманда халгымызын ичәсәниәт тарихиндә мисилсиз бир гәләбә иди. Бу әсәрдә милли вә мүасир руһ елә гәјнајыб гарышмышды ки, ону һарада истәјирсәнсә, ифа ет, (истәр Аси-

да кечирдији күнләриндән, јени концерт програмы һазырладығындан, онун да әсәрләрини чалмаг истадијиндән јазыр, бә'зи нүмунәләр көндәрмәји мүнәллиминдән хаһиш едирди. Үзејир онун тапшырығыны јеринә јетирди. Асәф Азәрбајчан бәстәкарларынын әсәрләриндән ибарәт концерт верди вә бөјүк мүнәфәғијәт газанды.

Асәф
ЗЕЙНАЛЛЫ

ја олсун, истәр Европа, фәрги јохдур) һәмишә сонсуз мәнәббәтлә гаршыланачагдыр. Чүнки Асәф камил сәнәт нүмунәси јаратмышды.

Асәф Ленинграда кетмишди.

Үзејир онун үчүн дарыхырды. Бир һәфтә сонра почталјон мәктүб кәтирди, Ленинграддан иди. Бәстәкар онун Асәфдән олдуғуну билиб, севинчлә мәктүбу ачды вә охумаға башлады. Илк сәтирләр онун гәлбини фәтһ еләди: «Чох һөрмәтли Үзејир бәј! Ленинградлылар азәри мусигисинә вә Азәрбајчан бәстәкарларынын јарадычылығына бөјүк мараг кәстәрирләр». Үзејир бу сөзләрдән мәнун галды, бир аһлыг көзләрини мәктүбдән чәкиб дајанды, тәбәссүмлә дүшүндү, сонра керисини охумаға башлады. Асәф Ленинград-

Асәф Ленинграддан гајыдан кимди Үзејирин јанына кәлди. Гу чаглашдылар.

— Оғлум, хош кәлмисән, — дејә Үзејир ону креслода отуртду. — Һә, нечә кедиб кәлдин?! Јахшы олдуму?!

— Чох јахшы кечди, мүнәллим. Концертләримизи елә гаршыладылар ки, кәл көрәсән. Нә гәдәр алгышламаг оларды? Дүзү, мүнәллим, белә олачағыны һеч көзләмирдим.

Олар хәјли сәһбәт етдиләр. Асәф тәзә јаздығы әсәрлән, өзүнүн кәләчәк арзуларындан вә планларындан данышды. Үзејир тәмкинлә тулаг асыр, арабир суаллар верирди. О, бирдән зарафатла сорушду:

— Сәнин кәлмәјиндән гоншунун хәбәри вармы?

— Вар, мүнәллим.

— Афаг исте'дадлы гыздыр, Асәф!

Кәч башыны ашагы джиб да-нышмады. Үзејир онун утаидыгыны дујуб, сөһбәтин истигамәтини дәјишди.

Онлар тез-тез көрүшүрдүләр. Бу көрүшләр сәмијјәт, мөһрибанлыг, мүбәһисә шәраитиндә кечир, һәр ики сәнәтқарын арзуларыны, хәјалларыны кенишләндирир, дун-јаја бахышларыны ејни бир нөг-тәдә бирләшдирирди. Асәф Азәр-бајчан халг маһныларыны нечә јаздыгы һаггында еһтирасла да-нышыр, Үзејир исә она мәсләһәт-ләр верирди.

— Мүәллим, сағ олсун бизим Сарабски. Онун ифасында чохла халг нөгмәләри јазмышам, јенә јазачагам...

— Афәрин, оғлум. Бу топлады-нын һавалар сәнә чох лазым ола-чагдыр...

— Еләдир, мүәллим. Инди мән симфонија бәстәләмәк истәјирәм, бөјүк симфонија. Башымда, беј-нимдә елә сәсләр, зәнкуләләр вар ки... ону сизә бир сөзлә чатдыра билмәрәм. Мәнә елә кәлир ки... далғаларын арасындајам, кечә-күндүз онларын сәсни ешиди-рәм... Каһ гәзәбли, каһ сакит, каһ һәзин... Јыдығым о һаваларын һамысы үрәјимдәдир. Һәтта ганы-ма кечиб, мүәллим, тәсәввүр един, синәмдә бурулған вар. Бүтүн бу дујугулары симфонијада верәчә-јәм. Бу вәтәнимиз һаггында, Азәр-бајчан һаггында симфонија ола-чагдыр...

— Көзәл арзудур, Асәф! Тәб-рик едирәм. Тезликлә кириш, оғ-лум, јаз!

А СӘФ Азәрбајчанын кө-зәл мүғәнниси Бүлбүллә бир јердә халг маһныла-рыны топламаг үчүн Гарабага ке-

дирди. О, мәсләһәт алмаг үчүн Үзејирин јанына кәлди. Ахшам јо-ла дүшәчәкдиләр. Күнәшли бир күн иди. Ачыг пәнчәрәләрден ишыг төкүлүрдү.

— Гарабаг халгымызын көзү-дүр, — дејә Үзејир дилләнди. — Орда елә сәрвәт вар ки... ону топ-ламаг үчүн илләр лазымдыр... Әли долу кәлмәјә чалышын... Ба-чардыгча, чох маһны кәтирин... Уғурлар олсун...

— Мүәдлим...

— Бәли, Асәф... Дејәсән, сөзүң вар?! Һә, соруш...

— Мүәллим, Гарабагдан гајы-данда сизинлә чидди ишим ола-чагдыр...

— Чидди?!

— Һә, мүәллим. Шәхси ишим... Билирсиниз ки, мәним атам олма-мышдыр. Она көрә тә... сиз...

— Оғлум, ачыг даныш, чәкин-мә...

— Гоншу гыза нишан апармаг истәјирәм... сиз ата кими... мүәл-лим...

— Һөкмән, оғлум, һөкмән. Ша-дам индидән тәбрик едирәм. Афаг кими ағыллы бир гызла һәјат гур-маг олар...

Асәф кетди, лакин Гарабагдан гајыдан сонра нишан баш тут-мады. Чүнки кәч бәрк хәстәлән-ди. 1932-чи илин октябрында вә-фат етди. Бу, елә көзләнилмәз ол-ду ки, Үзејир гулағларына инан-мады. Өмрүнүн ән кәч чагында 23 јашында һәјатдан көчмәк нә бөјүк фачиә иди! Бәстәкар һеч за-ман белә ағыр, дәһшәтли кәдәр

дујмамышды, креслода отуруб башыны әлләри ичинә алды, дү-шүндү, дүшүндү. О, Асәфин өлдү-јүнә инана билмирди, кәч, көзәл арзуларла, ешглә, һәвәслә, гүввә илә, һәјатла долу бир инсанын јохлуру һаггында дүшүнмәк белә истәмирди. Ајага галхды, о баш-бу баша кедиб кәлди, отурду, је-нә дурду, пәнчәрәјә јанашды. Бир јердә гәрар тута билмәди. Дәф-ниндә иштирак етди, көз јашлары-ны ахытды. Евдә дә ејни вәзијјәт-дә иди, кәдәрлә отурур, сусур вә сусурду...

1965-чи ИЛ. Афаг мусиги мөк-тәбиндә мүәллим ишләјир. О, тамам дәјишмишдир. Сачлары ағаппаг олмушдур. Гара көзләрин-дә күчлә сезилә билән бир кәдәр јаныр... Бу күн имтаһан олдуғу үчүн мөктәбә тәләсир. Гапыдан кечиб, икинчи мөртәбәјә чыхды. Гаршысына тәләбәләрин јығышды-гы отага јанашды.

Бир аздан имтаһан башланды. Афаг гаршысында дајанан ағбә-низ, кәч оғлана бахыб сорушду:

— Адын нәдир, оғлум?!

— Асәф...

Бу ады ешидән кими мүәллим диксинди, көзләрини кениш ачыб бир дә оғлана бахды, сонра кери-јә дөндү. Диварда Үзејир һачы-бәјовун бөјүк портрети вурулмуш-ду. Афаг бу портретә дә мөһәб-бәтлә бахды...

Кәч Асәф, мүәллимин нә үчүн диксиндијини вә нә үчүн Үзејирин портретинә бахдығынын сәбәбини баша дүшә билмәди.

